

CRNA GORA U BALKANSKOJ POLITICI NIKOLAJA I

Mirjana Manojlović

In this paper the author analyses directions of the foreign policy of Czar Nikolay I towards Montenegro as an important political element in the Balkans. Istanbul, as the eternal wish of Russian emperors, was always a goal with top priority. Therefore, relations with rebellious Balkan nations were various. All of them received significant assistance in the fight for their independence. Some of them, like Serbia and Montenegro, solved existential issues thanks to the Russian support. On the other hand, they were confronted with tremendous influence and unpleasant manipulations by Russian government and its co-workers.

Ruska politika prema Balkanu od vremena Petra Velikog je uvijek bila motivisana višim političkim ciljevima prema drugim velikim silama, posebno prema Turskoj. Naravno, ne treba isključiti ni određenu naklonost zbog bliskosti u religiji i etnosu. Činjenica je, ipak, da su balkanski narodi i njihove težnje uglavnom bile sredstvo za ostvarenje ruskog sna – vladavina nad moreuzima Bosfor i Dardaneli. Doba vladavine Nikolaja I nosi poseban pečat ovakve politike i upravo zbog usredsređenosti na

rezultate nacionalne težnje za oslobođenje balkanskih naroda su dobile bitno mjesto. Odmah po stupanju na presto konzervativni Nikolaj podržava grčke revolucionare i pomaže formiranje prve vlasti.¹ Prvi začeci bugarskog nacionalnog pokreta su iz ovog perioda i vežu se za Bugare² školovane u Rusiji. Ovo je vrijeme kada su Crna Gora i Srbija³ uz rusku pomoć, dobile prve prave oblike državnosti koji će se dalje razvijati. Nažalost, u zavisnosti od toga da li su Rusija i Turska u ratu ili u savezništvu, balkanski narodi su morali da vode svoju politiku i da nepravedno trpe dosta odbijanja i zahtjeva.

Crna Gora – „rob petrogradskih čudi“

Političke veze Crne Gore i Rusije su najduže na Balkanu. Crnogorci su bili značajan vojni faktor kao narod koji živi na

¹ Vidi: O. B. Василенко, О помощи России в создании независимого греческого государства (1829–1831 гг), *Новая и новейшая история*, № 3. 1959. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/XIX/1820-1840/Pomos_Rossii_1829_31/text.htm, Ričard Klog, *Istorija Grčke Novog doba*, Clio, Beograd 2000 i Николай Троицкий, *Россия в XIX веке: Курс лекций - Николаевская Россия: Внешняя политика*, http://scepis.net/library/id_1449.html

² Vidi: D. Popov, I. Božilov, C. Georgijeva, K. Kosev, A. Pantev, I. Baeva, *Istorija Bugarske*, Beograd 2008, Цветкова Б. А. Турецкие документы по истории болгаро-русских отношений в XIX в, *Восточные источники по истории народов юго - восточной и центральной Европы*. Т. 3. Москва Институт Востоковедения. 1974. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Bulgarien/XIX/1800-1820/Dokum_russ_bolg_otn/pred.phtml?id

³ Vidi: Нил Попов, *Россия и Сербия I (до устава 1839. года)*, Москва, 1869, www.promacedonia.org/np/index.htm, Nikola B. Popović, *Srbija i carska Rusija*, Službeni glasnik, Beograd 2007, 27, Aleksej Jelačić, *Rusija i Balkan*, Beograd 1940, Vladimir Čorović, *Istorija srpskog naroda, IV*, Cetinje - Podgorica, 2009, Vasilj Popović, *Evropa i srpsko pitanje*, Beograd 1940.

granicama Austrije i Turske. Carskim gramatama im je garantovana novčana pomoć. Upravo, toliko za Crnogorce bitne, novčane subvencije su od 1807. bile obustavljene. To je bio rezultat sumnjičenja cara Aleksandra I na račun mitropolita Petra. Uostalom, Aleksandar I, vođen načelom legitimizma, nije htio da dozvoli revolucionarna dešavanja na Balkanu, iako bi to bilo u skladu sa ruskim interesima za Tursku. Predstavka koju je mitropolit uputio na kongres Svete Alijanse u Veroni kojom je tražio pokroviteljstvo i zaštitu nije uzimana u obzir.⁴ Posebno razočaranje je bio odgovor ruske vlade sa kraja 1825. da Crnogorci troškove u vrijeme rusko-crnogorskog zajedničkog ratovanja traže od Austrije.

Prve dvije godine vladavine Nikolaja I vođena je manje važna prepiska vezana za stipendiju vladčinog sinovca Đorđija i dopremanje praha i olova sa ruskih fregata u Herceg Novom. Petar I je čestitajući ruskom caru stupanje na prijesto, maja 1826, zatražio pokroviteljstvo Rusije. To je ponovio po svom izaslaniku Matiji Vučićeviću neposredno prije izbijanja rusko-turskog rata, aprila 1828. Tada je istaknut i zahtjev za novčana sredstva kojima bi se osnivale škole, razvila država i vlast. Juna 1829. Vučićević je istakao zahtjev za ustupanje Zete i Bara Crnoj Gori u eventualnom mirovnom ugovoru sa Turskom. Ako to ne bi bilo moguće tražilo se iseljavanje polovine Crnogoraca u Rusiju (40.000 ljudi). Pored toga tražila se obnova subvencija za crkvu (500 rubalja na svake tri godine od Petra Velikog – ukupno 6.000 zlatnih rubalja), pomoć narodu od 1.000 zlatnih rubalja (ukupno 18.000 rubalja za period 1807–1825), isplata ratnih troškova za oslobođenje Boke, beskamatni zajam od 50.000 rubalja na deset godina za potrebe „građanske uprave“. Ponovljen je i zahtjev za javno pokroviteljstvo. Od svih zahtjeva

⁴ Dušan Lekić, *Spoljna politika Petra I Petrovića Njegoša (1784–1830)*, Narodna knjiga, Cetinje 1950, 306–307.

jedino je 1829. počela isplata subvencija, po odluci od 1825.⁵ Izgleda da je Petar I imao i konkretno obećanje ruske vlade. Kotorski okružni kapetan Martelini u svom izvještaju nadređenima ukazuje na pismo iz Rusije, koje je Petar I priložio uz svoj testament, a kojim se obećava dolazak neke ličnosti koja će doputovati „da uvede poredak u zemlji za kojim je on (Petar I) za života čeznuo.“⁶ To je bio znak pozitivne promjene ruske politike čije će blagodeti osjetiti mitropolit Petar II (1830–1851), prvi i jedini crnogorski mitropolit hirotonisan u Rusiji.

U vrijeme Petra II odnosi sa Rusijom su bili indirektni, vezani uglavnom za interese njene spoljne politike koji su zahtijevali mirno držanje prema Austriji, uopšte na granicama, kao i za plaćanje godišnje pomoći.⁷

Novi crnogorski mitropolit je podržavan na svakom koraku od ruskih diplomata. Konzul u Dubrovniku, Jeremija Gagić se posebno potrudio da se testament Petra I ispuni tačno i do kraja.⁸ Ruski izaslanici su zapravo bivši izaslanici vladike Petra I: Ivan Vukotić Podgoričanin i njegov sestrić Matija Vučićević. Oni su

⁵ Đoko Pejović, *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, Beograd, 1981, 364–365, Branko Pavićević, *Istorija Crne Gore*, knjiga 4, tom 1, Sazdanje I učvršćivanje crnogorske nacionalne države (1796–1878), Podgorica, 2004, 165–166.

⁶ Tomica Nikčević, *Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku (otpor stvaranju države)*, Istorijski institut Crne Gore – Centar za kulturu Nikšić, Podgorica – Nikšić, 1999, 95–96.

⁷ Radoslav M. Raspopović, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, Podgorica – Beograd, 1996, 155–156.

⁸ Misli se na vladčin sukob sa guvernadurom Vukom Radonjićem koji je odbijao da potvrdi izbor Petra II za vladara. Gagić je pratio njegove postupke. Guvernadur se sam kompromitovao pokušavajući da se približi ruskom konzulu, a vodeći pregovore sa austrijskim generalom Tacom. T. Nikčević, *n. d.* 109–110.

krajem septembra stigli u Crnu Goru noseći polovinu subvencija⁹ za „društvene potrebe, a upravo za borbu protiv anarhije.“ Druga polovina bi bila poslata nakon izvještaja o prilikama na granicama, položaju novog crnogorskog vladara u zemlji i izraženoj odanosti Rusiji. Ukoliko njihova misija ne bi uspjela brigu bi preuzeli najbliži ruski konzuli. Posebno je značajno istaći dominantnu crtu ruske spoljne politike u to vrijeme, a to je mir prema Austriji i Turskoj. Te želje je izrazio Gagić na Cetinju 1832. Međutim, ruskim naredbama se nije pokoravao ni sam Vukotić koji je organizovao dva bezuspješna napada na Podgoricu radi priključenja Zetske ravnice.¹⁰

Posebno je značajan rad Ivana Vukotića i Mateja Vučićevića na stvaranju državnih organa natplemenske vlasti. Krajem 1831. godine formirani su Senat (sa 14 članova) koji je predstavljao najvišu sudsku i administrativnu vlast, Gvardija kao izvršni organ (156 ljudi), prinudna vlast, perjanici kao dio gvardije i tjelohranitelji Senata i vladike (8 mladića). Pored toga, osnovan je zatvor sa tri čuvara gvardijaša. To je bila dobra osnova za dalji rad vladike Petra. Od 1834. prikupljan je porez¹¹ sistematski, zatim ustanovljena državna blagajna i dužnost blagajnika (kaznačēja koju je vršio Dimitrije Milaković) i kapetana kao lokalne vlasti.¹² Ruski izaslanici su pomogli učvršćenju vladicine

⁹ Sa sobom su donijeli 20.000 cekina. *Isto* 129. Pavićević navodi mogućnost da su za sebe uzeli veći dio novca, a da ruska vlada nije isplatila sve zaostale subvencije tako da se prethodna suma dovodi u pitanje. *n. d.* 180.

¹⁰ Đ. Pejović, *n. d.* 367–368.

¹¹ Koliki značaj je imalo skupljanje poreza pokazuju 18. i 20. članovi neprimijenjenog Zakona Otačstva.

¹² Na osnovu T. Nikčević, *n. d.*, Ž. Andrijašević, Š. Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica 2003, P. Popović, *n. d.* Drugi dio reformi se odnosi na vrijeme posjete ruskog izaslanika Ozereckovskog, o čemu će biti riječi kasnije.

vlasti jer su u ime Senata protjerali guvernadura Vuka Radonjića.

Vlast Petra II je dobila sve atribute državne vlasti sa plaćenim i stalnim činovnicima, prinudnim snagama i državnom organizacijom koja je potpuno prevazišla plemensku.¹³

Za afirmaciju Crne Gore u Rusiji značajan je odlazak Petra II na hirotoniju u Petrograd. Ruska vlada je bila izuzetno oprezna i tek kada je dvorski savjetnik i profesor prava Aleksandar fon Rojc dao pozitivnu ocjenu ličnosti novog vladara putovanje je dozvoljeno. Rojc je pod maskom običnog putnika i naučnika boravio u Crnoj Gori 26–30. maja 1832. On je uvjeravao predsjednika Senata da će Rusija i dalje pomagati vojnički i novčano Crnu Goru. Austrijski agent Štoka je čak tvrdio da je Rojc govorio Njegošu o namjeri cara da prizna Crnu Goru za nezavisnu i da proširi njene granice do granica Ivanbegovine dobijajući Grbalj, Pobore i Paštroviće na austrijskoj strani.¹⁴

Petar II je hirotonisan za vladiku u Sankt Peterburgu 6/18. avgusta 1833. Posvećenju je prisustvovao car sa svitom i ministrima kao i cijeli Sinod. Njegoš je bio u vladličanskoj odeždi. O vratu je nosio zlatne lance, panagiju ukrašenu brilijantima i smaragdima i krst na prsima ukrašen brilijantima i ametistima u vrijednosti od 8 hiljada rubalja. To je bio carev poklon. Kasnije je Njegoš pričao da mu je car rekao da on želi da Njegoš bude ne samo sveštenik nego i ratnik.¹⁵ Petomjesečni boravak u Petrogradu je koristio u materijalnom, političkom i kulturnom pogledu. Njegoš je dobio poklon od 10.000 rubalja i knjige¹⁶, kupio štampariju, a dobio je i pismenu poruku cara

¹³ T. Nikčević, *n. d.* 104–105.

¹⁴ Jevto Milović, *Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu*, Podgorica 1984, 66, 68.

¹⁵ *Isto*, 123, 125.

¹⁶ Vladika je izborom svjetovnih knjiga pokazao želju da osnuje prvu školu u Crnoj Gori što je i ostvareno, *isto* 125.

kojom preporučuje Crnogorcima Petra II kao vladara. Od tada, Petar II se oslanja čvrsto na Rusiju, održava stalnu prepisku sa ruskim konzulom Gagićem, žaleći se na pritiske Turaka i Austrijanaca, vodi diskusiju o tvrdnjama Ivana Vukotića, traži isplatu zaostale pomoći šaljući svog sekretara Dimitrija Milakovića u Petrograd 1836, traži posredovanje u razgraničenju Crne Gore sa Austrijom i Turskom.

Petar II se 1836. spremio na put u Rusiju, ali ruski konzul Gagić i poslanik u Beču Gorčakov su ga sprječavali. Razlog su bile intrige Ivana Vukotića. O tome govori Neselrode u pismu Njegošu: „Do nas su došli izvještaji po kojima je navodno vaše ponašanje dovelo do smutnje u narodu i krvoprolića, da crnogorske porodice bježe u turske oblasti i na razne strane, da narod jako negoduje zbog miješanja, protivno volji naroda, u pitanje Grahova, što je imalo za posledicu uništenje ovog mjesta i ubijanje mnogih žitelja koji su do ovoga, mirno živjeli, plaćajući mali danak Turcima, da je narod toliko ogorčen da je i vaš život bio u opasnosti i da po predlogu najviše vlasti odlazite u Sankt-Peterburg. Pored toga, navodi se da ste založili manastir Maine za 7 hiljada guldena u srebru i ponijeli sa sobom sve dragocjenosti Cetinjskog manastira.“ Neselrode je ukazao na sumnjiv postupak Petra II u Beču kada je tražio od austrijske vlade da mu dozvoli put u Pariz, a kada je to odbijeno, imao je namjeru da se obrati francuskom poslanstvu. Tada je i stigla odluka ruske vlade da mu se dozvoli put u Rusiju, ali samo do Pskova, arhijerejskog sjedišta.¹⁷

¹⁷ Бокова, В. Тайная миссия подполковника Я. Н. Озерецковского, *Российский архив*, Том XII. Москва 2003, 304–306. К. В. Нессельроде — А. Х. Бенкендорфу, № 425, 17-го Февраля 1837: Копия письма г. Вице-Канцлера к Черногорскому Архиепископу, от 17-го Февраля 1837 года, за № 424. Dokument broj 20 sa sajta http://www.runivers.ru/new_htmlreader/?book=5604&chapter=84046

Još ranije, u Beču, Njegoš je Gorčakovu jedan za drugim, predao zahtjeve za priključenje Zete Crnoj Gori sa Podgoricom, Spužem i Žabljakom, povećanje subvencija na 80.000 rubalja, pa kada su oni odbijeni tražio je preseljenje 15 porodica u Rusiju na čelu sa njim jer je odbijanjem prvih zahtjeva nemoguće očuvati državnu vlast. Petar II je isti memorandum poslao i caru Nikolaju I. Ruski predlog da se višak stanovništva preseli na tursku teritoriju vladika je energično odbio. Kao što smo već naveli, Njegoš je taktički zatražio dozvolu za odlazak u Pariz i tek tada Gorčakov je dao dozvolu za put u Rusiju, koji je trajao četiri mjeseca. Za sve to vrijeme Gagić je provjeravao Vukotičeve navode, posebno o prodaji imovine manastira Maine, koji su se, samo manjim dijelom, pokazali kao tačni. Zato je od tri zahtjeva ispunjen jedan veoma bitan za državni razvoj Crne Gore, a to je povećanje pomoći na 80.000 rubalja na rok od 10 godina. Zahtjev o pripajanju Zete je ignorisan, a o preseljenju stanovništva odbijen. Sa vladikom je u Crnu Goru poslat poseban činovnik, da se upozna sa stanjem u zemlji. Bio je to ruski agent u Beču, potpukovnik Jakov Nikolajevič Ozereckovski. Sve u svemu, crnogorska misija u Petrogradu 1837. godine je bila uspješna.¹⁸

Ozereckovski se sa Petrom II i Đorđijem Petrovićem upoznao u Beču februara 1837, kada im je napisao preporuku za svog pretpostavljenog, Aleksandra Mordvinova, šefa trećeg odjeljenja Carske kancelarije. U tom pismu on naziva Đorđija knjazem,¹⁹ a u sljedećem pismu on se Mordvinovu izvinjava zbog toga, pravdajući se potrebom da smanji nezadovoljstvo crnogorske delegacije odnosom ruske vlade prema njima.²⁰ Po izvještaju Ozereckovskog 18/30. marta 1837. kroz Beč je

¹⁸ Đ. Pejović, *n. d.* 369–374, Vidi i Pavićević, *n. d.* 202–242.

¹⁹ Бокова, В. *n. d.* dokument broj 19.

²⁰ *Isto*, Dokument broj 21.

prolazio Marko Radonjić, brat bivšeg guvernera, sa sinom. Navodno, oni su htjeli u Harkov da bi se izmirili sa svojim neprijateljima Vukotićem i Vučićevićem, koje krive za izgnanstvo iz Crne Gore i bijedni položaj u kome se našla porodica. Ako to ne bude moguće tražiće od imperatora da pokrene sudski postupak protiv njih. Sam Ozereckovski u to nije povjerovao, iako nije dovoljno poznao situaciju u Crnoj Gori. On kaže da je nesumnjivo cilj njihovog puta da otežaju položaj crnogorskog vladike pred ruskom vladom.²¹

Petar II je u povratku iz Peterburga boravio kod Ozereckovskog od 24. juna/6. jula i kazao mu novosti. Izgleda da je ruski agent bio dosta sumnjičav jer je tražio potvrdu od svoje vlade.²² Velikodušnost Nikolaja I pri određivanju godišnje pomoći od 80.000 rubalja je bila neočekivana. Ozereckovski je još tada određen za vladčinog saputnika do Crne Gore. U očekivanju tačnih instrukcija Ozereckovski izvještava o slanju navodnog fermana Sulejmana II u augzburške novine *Allgumhine Zeitung*. Njime je vladika htio da pokrene priču o nezavisnosti Crne Gore, ali je Meternih u novinama naredio objavu demantija o ovom falsifikovanom fermanu. To dovoljno govori o odnosu Austrije prema Crnoj Gori. Zbog toga ruski uticaj u njoj može imati velike posljedice za slovensko pitanje na Balkanu.²³ Ozereckovski se 24. jula/5. avgusta uputio za Trst gdje će se sastati sa vladikom.²⁴ Sa sobom je ponio dodijeljenu svotu od 11.631 guldena odnosno 26.660,66 rubalja.²⁵

U instrukcijama Ozereckovskom opisane su osnovne osobine ruske politike prema Crnoj Gori i njenom vladaru. Ona se

²¹ *Isto*, Dokument broj 23.

²² *Isto*, Dokument broj 26.

²³ *Isto*, dokument broj 27.

²⁴ *Isto*, dokument broj 29.

²⁵ *Isto*, dokument broj 30, А. М. Горчаков – Я. Н. Озерецковском

zasnivala na davanju blagih savjeta za očuvanje mira sa susjedima i u unutrašnjim prilikama. Ruski konzul Gagić je opovrgao optužbe na račun Petra II govoreći o teškom položaju naroda, ali i velikom povjerenju koje on ima u vladiku. Ako je vladika pravio neke greške to je Gagić pripisao njegovoj mladosti i neiskustvu. Ruska vlada smatrala je Njegoša istinskim vladarem Crne Gore zbog njegovog naznačenja u testamentu prethodnog vladike, zato što stvarno ima u vidu blagostanje svog naroda, kao čovjek prirodne pameti otvoren je obrazovanju. Zato je i data ruska pomoć Crnoj Gori kao svojevrsni eksperiment, a Ozereckovski je imao zadatak da nadzire vladičin rad, da mu daje sugestije radi povećanja ugleda, da daje savjete za unutrašnju organizaciju i dobrobit naroda, da otklanja neprijateljska dejstva prema Turcima, a, posebno, da prati da se pomoć troši na onaj predmet za koji je dodijeljena. Zato Ozereckovski treba da se upozna sa prihodima Crne Gore i da pojasni na koje predmete treba da se obrati posebna pažnja.²⁶ Zanimljivo je da je Ozereckovski na putu do Kotora boravio u Zadru i Dubrovniku, navodeći da mu se čini da konzul Gagić poznaje Crnu Goru, ne više od njega.²⁷

Ozereckovski je, u toku dvomjesečnog boravka u Crnoj Gori, blagonaklono gledao na državotvornu borbu Crnogoraca, podstičući Grahovljane da zbacе turski jaram i iskazujući razumijevanje za dobijanje grada na moru. Sa žaljenjem je govorio o nepravdi učinjenoj Crnoj Gori u Beču i Jedrenu, tražeći od svoje vlade veće zalaganje za Crnu Goru. On je u vidu imao neminovni sukob ruskih i austrijskih interesa na Balkanu, i ideološki uticaj Crne Gore na dva miliona ljudi u okruženju. Zato je pokušavao da odstrani sumnju i nepovjerenje između dvije zemlje. Predlagao je da se Crnoj Gori isplati pomoć za

²⁶ Isto, Isti dokument, K. K. Родофиникин Д. П. Татишеву.

²⁷ Isto, dokument broj 32.

osnivanje škola, da joj se dodijeli žito i omogućí preseljenje Crnogoraca na Kavkaz gdje bi čuvali rusku granicu. Zahvaljujući njegovom izvještaju, u kojem je ukazao na faktičku nezavisnost Crne Gore od 1796, Rusija posmatra Crnu Goru kao samostalnu državu. Zato joj hitno predaje 2 tone žita. U vrijeme njegovog boravka, počela je izgradnja puta Cetinje - Rijeka Crnojevića za koji je Ozereckovski rekao da će „oživjeti svu Crnu Goru“.²⁸ Zbog napuštanja nekih senatora, Senat zbog neplaćanja i samovoljne politike, nije radio od 1834–1837, kada je uspostavljen novi sa 12 članova i gvardija od 400 ljudi. Broj perjanika je povećan na 30.²⁹ U tome je veliku ulogu imao ruski izaslanik.

Predanja o mogućem rimskom nalazištu zlata kod Podgorice (Zlatica u Kučkoj krajini), kojima je povjerovao Ozereckovski, dovela su rudarskog inženjera Kovaljevskog u Crnu Goru.³⁰ Kovaljevski je imao čisto naučni zadatak, da prikupi podatke iz oblasti fizike, geografije, statistike i geologije. Miješanje u politiku zemlje je strogo zabranjeno jer to ne bi bilo po mjeri Austrijanaca u Boki. Njegov rad je trebalo da potraje godinu, a zbog navedenog razloga trajao je jedva malo više od 3 mjeseca (2. juna do 17. septembra 1838).³¹

Cilj misije Kovaljevskog je bio da ispita rudna bogatstva zemlje koja bi pomogla održavanje države. On na takve izvore nije naišao. Njegovo djelovanje je u većoj mjeri izlazilo iz okvira povjerene misije. Tako je organizovao rad radionice za pravljenje baruta na Rijeci Crnojevića, učestvovao kao mirovni pregovarač između Crnogoraca i Austrije i Turske. U izvještaju je tražio izlaz Crne Gore na more i otvaranje diplomatskog

²⁸ T. Nikčević, *n. d.* 133.

²⁹ *Isto*, 147.

³⁰ Đ. Pejović, *n. d.* 376–378.

³¹ J. Milović, *n. d.* 293–294, 304.

predstavništva u Crnoj Gori, što je naišlo na opomenu od ruske vlade. Više puta je ukazivao na potrebu veće podrške Crnoj Gori. Razlog je pritisak Austrije koja može da utiče na lakomislene i povodljive Crnogorce i proengleska agitacija u Vasojevićima.³²

Aleksandar Čevkin je bio posrednik u razgraničenju Crne Gore i Austrije 1839–1841. Svojim savjetima je uspio da izbori povoljan položaj Crne Gore u pregovorima. Ugovorom je Austrija faktički priznala nezavisnost Crne Gore u odnosu na Osmansko Carstvo jer je odbijala da vodi pregovore sa Turcima koji ne mogu da garantuju za poštovanje ugovora. To je bio značajan diplomatski uspjeh. Tajni dio Čevkinove misije je bilo ispitivanje stanja na granicama, posebno prema Albaniji jer se Austrija žalila na pritisak vladike u tom smjeru. On je Crnogorcima učinio i neke manje usluge pri nabavci mašina za pravljenje arteških bunara, mašine za izradu medalja, modela vjetrenog mlina. Pri odlasku je austrijsko obeštećenje Crnoj Gori ponio u ruske banke na oročenje. Gagić ga je predlagao za svog naslednika, ali ta preporuka nije prihvaćena.

Sve do 1846. Petar II je odnos prema Rusiji održavao čestim prepiskama sa Gagićem. Uglavnom se žalio na postupke skadarskog paše. Izgleda da nije bio zadovoljan angažovanjem Gagića za Crnu Goru kod ruske vlade. Iskoristio je vrijeme isticanja desetogodišnje pomoći da ode u Rusiju. Međutim, stigao je samo do Beča gdje je proveo četiri mjeseca. Tu je izložio zahtjeve za produženje pomoći, istupanje Rusije pred Portom za povraćaj Vranjine i Lesendra i preseljenje dijela stanovništva na Zakavkazje. Ispunjen je samo zahtjev o produženju pomoći i to na 5 godina. Kasnije se obraćao ruskoj vladi zbog dodjele žita u nerodnim godinama, ali nema podataka da li je žito stiglo. Zna se pouzdano da je, dok je ruska vojska

³² Đ. Pejović, *n. d.* 379–380.

gušila mađarsku revoluciju, Petar II predlagao carevom ađutantu Orlovu i hrvatskom banu Jelačiću da im se u borbi priključi 4–5.000 Crnogoraca.³³

Ruska pomoć je bila osnova crnogorskog budžeta.³⁴ Omogućila je otvaranje prve škole, štamparije, izgradnju puteva. Crna Gora je imala zaštitu u Carigradu. Ipak, Petar II nije uspio da nametne međunarodnoj diplomatiji pitanje Crne Gore, baveći se uglavnom mirom na granicama, iseljenjem Crnogoraca u Rusiju, a njegov predlog da se Crnoj Gori dodijeli Zetska ravnica i slobodan vodni saobraćaj preko Skadarskog jezera i Jadranskog mora nije naišao na prihvatanje.³⁵ Ipak, miješanje ruske diplomatije u svakoj prilici je teško padalo Petru II. U pismu Matiji Banu 1848. on kaže: „Rusiju volim, ali ne volim kada mi u svakoj prilici stavljaju na znanje kolika je cijena te pomoći. Ja gospodar slobodne Crne Gore – istinski sam rob petrogradskih hirova.“³⁶ Ipak, pokazalo se da je istorija odnosa Crne Gore i Rusije, istorija borbe za stvaranje materijalnih i drugih uslova za nastanak i razvitak crnogorske države.³⁷

Politika Rusije prema Crnoj Gori 1851–1856.

Nasljednik Petra II, Danilo, svoj dolazak na vlast većim djelom duguje umješnosti ruske diplomatije kojoj je bilo bitno

³³ *Isto*, 383–385.

³⁴ Po podacima za 1838, budžet je iznosio 60.413 fiorina, od toga ruska subvencija je iznosila 37.313 fiorina, porez 12.000, a manastirski prihodi i porezi na ribu, ruj i slično 10.000 fiorina. P. Popović, *n. d.* 104.

³⁵ Podaci izneseni na osnovu Ž. Andrijašević, Š. Rastoder, *n. d.* 162–175.

³⁶ Jurij Bičkov, *Rusko-crnogorski odnosi - istorija i savremenost*, preuzeto sa sajta http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/petrovici_xviii_vijek/rusko_crnogorski_odnosi_jurij_bickov.htm

³⁷ Đ. Pejović, *n. d.* 387.

načelo legitimnosti i očuvanje mira u Crnoj Gori. Naime, vladčin brat Pero se proglasio za vladara na Skupštini narodnih starješina 9. novembra 1851. On je takvu odluku pravdao sopstvenim tumačenjem testamenta Petra II, koji je zapravo želio da Pero bude pomagač u vršenju vlasti, a ne vladar. To je naišlo na zabrinutost ruske vlade, kojoj je ranije bio dostavljen vladčin testament. Neselrode je odmah sastavio referat za cara kojim je predložio podršku za Danila Stankova Petrovića kao vladara. U tom smislu carska vlada i sam car lično trebalo je da ga preporuče Senatu ukazujući da jedino njega priznaju za zakonitog nasljednika. Trebalo mu je omogućiti sticanje vladarskih prava u zemlji. Zato je poslat i specijalni izaslanik, koji je trebalo da ispita stanje u zemlji. Tek nakon toga Danilo može da dođe u Petrograd radi dobijanja čina arhimandrita. U Crnu Goru su došli ruski konzul u Dubrovniku Gagić i posebni izaslanik Merčinski. Oni su pokušali da utiču na mir u zemlji i pozvali narod da prepusti rješenja spora o testamentu ruskoj vladi. Međutim, još dok su se oni nalazili u Kotoru, 2. decembra 1851. Pero Tomov se proglasio za knjaza Crne Gore.³⁸

Danilovo proglašenje za svjetovnog vladara – knjaza teško da je moglo biti izvedeno bez podrške samog cara Nikolaja I. U pismu ruskog poslanika u Beču, Mejendorfa, upravo se naglašava da ruski car priznaje Danila za „jedinog nasljednika pokojnoga Gospodara i Vladike.“³⁹ Tako ohrabren Danilo je proglašen za vladara Crne Gore na skupštini od 13. januara 1852. Tada je organizovano njegovo putovanje u Petrograd. Već unaprijed je bilo dogovoreno da se za vrijeme njegovog boravka u Beču održi narodna skupština koja bi izglasala peticiju ruskom caru. Njom bi crnogorski narod tražio proglašenje Crne Gore

³⁸ Branko Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš, knjaz crnogorski i brdski 1851–1860*, Beograd 1990, 39–40.

³⁹ *Isto*, 42.

svjetovnom državom, a Danila za knjaza. Predstavku od 19. marta je ponijela u Petrograd odabrana delegacija.⁴⁰

Dalji razvoj situacije je zavisio od izvještaja rudarskog inženjera i diplomate Jegora Petroviča Kovaljevskog. On je po drugi put upućen u Crnu Goru marta 1852. U Beču se susreo sa Danilom i proveo sa njim nedjelju dana. Nije imao naročito pohvalno mišljenje o njegovoj ličnosti punoj samopouzdanja, ali je smatrao da ima potencijala. Zatim je došao u Crnu Goru. Njegova osnovna misija bila je da sačuva mir u zemlji. Zato je imao naređenje da iznudi od Pera Tomova zvaničnu izjavu opred Senatom o vjernosti Danilu. Drugi dio njegove misije se odnosi na Danila: „stepen njegovog obrazovanja,“ i „sklonosti za monaški čin.“ Kovaljevski je boravio u Crnoj Gori od 6. do 16. aprila 1852. Ukazao je na dobru situaciju u zemlji što je pripisao pravilnom korišćenju ruske pomoći od strane Petra II. Jedna od negativnih pojava je utisak naroda nakon čitanja vladaičinog testamenta o podjeli jednog dijela uštedevine rođacima, a sam je priznao loše stanje u crkvama i manastirima. Kovaljevski je bio veoma skeptičan po pitanju odvajanja svjetovne i crkvene vlasti smatrajući to delikatnim političkim pitanjem. Međutim, s obzirom na tadašnji istorijski trenutak Crna Gora je definitivno bila na višem stupnju političke svijesti. Uostalom, slične sklonosti je izrazio i Petar II 40-ih godina. Zato je sa dolaskom u Beč preporučio odvajanje svjetovne od crkvene vlasti.⁴¹ To je sačuvalo Crnu Goru od međunarodnih komplikacija i stvorilo osnov za zvanično priznanje njene nezavisnosti.

Prihvatanjem Danila za knjaza 27. juna 1852. Rusija je nezvanično priznala nezavisnost Crne Gore dajući joj pravo da sama bira oblik vlasti. Međutim, formalno, da bi se opravdala

⁴⁰ *Isto*, 44, 47–48.

⁴¹ *Isto*, 49–56.

pred Austrijom i Turskoj, Nikolaj I je naznačio da prihvata ovu odluku jer je Danilo suviše mlad za vladličanski položaj, da odluka ne treba da promijeni ništa u „političkom biću“ Crne Gore koja treba da očuva mir prema Austriji i Turskoj.⁴² Kada je u pitanju knjaz Danilo to nije bilo moguće. To dokazuje i slanje ađutanta Danila Vukovića u Srbiju u jesen 1852. da radi na pokretu protiv Turske.⁴³

Knjaz Danilo je želio proširenje teritorije u Hercegovini i dobijanje izlaza na more. Zato je, uprkos ruskim nastojanjima da se održi mir, podsticao nemire u Hercegovini i oko Skadarskog jezera prema Baru. Tako je na sebe navukao mržnju Turaka koji su pripremili pohod Omer-paše Latasa sa 33.400 vojnika. Crnu Goru je tada spasila diplomatska akcija Rusije i Austrije praćena vojnom prijetnjom druge. Ruski poslanik Ozerov zadivljen agresivnim i odlučnim istupom generala Lajningena nastupa još samouvjerenije navodeći da je Porta pripremala pohod na Crnu Goru čim je Danilo krenuo za Petrograd.⁴⁴ Bilo je očigledno da Rusija crnogorsko pitanje želi da poveže sa sporom oko svetih mjesta. Pored toga, arogantni Menšikov je predstavio pohod Omer-paše kao provokaciju upućenu Rusiji što je dalo veći značaj Crnoj Gori. Ruski poslanici su u isto vrijeme pokušavali da se zbliže sa britanskim, što je apsolutno bila računica vezana za rješenje Istočnog pitanja.⁴⁵

U Crnu Goru je po treći put, kao mirovni pregovarač, poslat Kovaljevski. Svoj put do Crne Gore 1853. Kovaljevski je opisao u putopisu. On govori o Omer-pašinom pohodu i pregovorima u Podgorici, turkofiliji Pipera, teškim vremenskim uslovima, ali i odnosu sa austrijskim službenicima koji su bili daleko od

⁴² *Isto*, 64.

⁴³ *Isto*, 84.

⁴⁴ *Isto*, 133.

⁴⁵ *Isto*, 135.

prijateljstva. Posebno je naglasio potrebu pripajanja Crnoj Gori Bara i Spiča ili Kotora. To je očigledno bio način da se Crna Gora spasi od prevashodno ekonomskog, pa i političkog uticaja Austrije.⁴⁶

Sa austrijskim izaslanikom, Kovaljevski je stigao u štab Omer-paše kod Spuža 27. februara 1853. Još ranije, kod Omer-paše su boravili Gagić i dalmatinski namjesnik Mamula. Sada je Kovaljevski trebalo da se, na osnovu naredbe sa Porte o povlačenju koja je prispjela 12. februara, pobrine za mirovni ugovor na principu *statusa quo ante bellum* i povlačenje turske vojske bez napada lokalnog stanovništva. Ugovor je potpisan u Podgorici 28. februara 1853. Povlačenje nije bilo lako jer je sam Omer-paša bio uvrijeđen pritiscima stranih diplomata i neizvršenjem zadatka, pa je želio da se sveti bar pri povlačenju ili žalbama na ponašanje Crnogoraca.

Ovog puta odnosi Kovaljevskog i crnogorskog vladara nijesu bili mnogo srdačni. Kovaljevski je bez ustezanja govorio o Danilu kao željnom slave, pohlepnom na novac, nedovoljno iskusnom u vođenju politike koja je u trenutnim okolnostima toliko opasna da može da zapali sav Istok. Osim toga, Kovaljevski je htio da povede ostroškog jeromonaha Nikodima u Rusiju na posvećenje za episkopa. Tome se oštro protivio Danilo jer je po njemu u pitanju osoba poodmaklih godina, priprosta i neobrazovana. Naravno, krio je prave razloge zašto ne želi da na tako visok i uticajan položaj dovede nekoga iz Crne Gore. On zapravo nije htio da crkveni poglavar bude nezavisan od državne vlasti i da stvori uporište kao ranije guvernaduri. Kovaljevski je smatrao da je misija Menšikova u Carigradu

⁴⁶ Ковалевский Е. П. Путевые записки о славянских землях, *Русская беседа*, № 5. 1858, http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/-1840-1860/Kovalevskij_E_P/text2.phtml?id=11195

pogodna da se pitanje crnogorske nezavisnosti iznese kao zahtjev i to je rekao knjazu Danilu.⁴⁷

Pošto je austrijska vlada obezbijedila hranu za postradalo stanovništvo, ruska pomoć od 17.200 guldena (zapravo 4.000 rubalja za Grahovljane i 2.000 za Bjelopavliće) iskorišćena je za obnovu kuća i, po priznanju samog Kovaljevskog, bila je nedovoljna.⁴⁸ Ruska vlada je zatim, avgusta iste godine, poslala 30.000 srebrnih rubalja. Očigledno ruska vlada je željela da utiče na Crnu Goru kako bi se što više očuvao mir na granicama. Međutim, već novembra iste godine došlo je do nemira prema Albaniji i Hercegovini koji su naveli na misao o novom crnogorsko-turskom ratu.⁴⁹

Krajem aprila knjaz Danilo je posjetio Beč u znak zahvalnosti za pomoć pri prethodnom ratu. To je naišlo na blagonaklonost ruske vlade. Međutim, ono što nijesu znale ruske diplomate je da su Austrijanci ponudili knjazu bliže odnose za dvostruku veću materijalnu korist nego što dobija iz Petrograda, što bi svakako išlo na štetu njihovog odnosa prema Rusiji. Knjaz je takvu ponudu energično odbio.⁵⁰

Kada je Rusija 2. novembra 1853. objavila rat Turskoj, navodno kako bi pokazala spremnost da zaštiti „pravoslavnu vjeroispovjest“ Nikolaj I je u duhu ranijih epoha računao na ustanak Srba, Crnogoraca, Bugara i Grka. To je bilo suprotno mišljenjima generala Paskjeviča i Neselrodea, ali i stanju na Balkanu. Srbija i Crna Gora su tada realno ocjenjivale svoj položaj u međunarodnoj politici i na Balkanu. Uprkos tome, odlučeno je da se u Crnu Goru pošalje Kovaljevski, a u Srbiju Fonton. Kovaljevski je stigao u svoju četvrtu misiju 5. januara

⁴⁷ Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš...* 167–168.

⁴⁸ *Isto*, 155–156.

⁴⁹ *Isto*, 170.

⁵⁰ *Isto*, 163.

1854. On je iz Kotora došao navodno radi pomoći za Bjepopavliće i Pješivce koji su stradali u suši i da donese crkvene utvare za manastir. Sa sobom je donio 10.000 rubalja, ali ne za humanitarnu pomoć, već za rad na pripremanju ustanka. Dakle, ustanak je trebalo pripremiti, ali ne i počinjati. Ruska politika je bila veoma oprezna da Crnu Goru bez potrebe uvuče u rat koji bi je doveo u nezavidan položaj.

Dolazak Kovaljevskog je pokušao da iskoristi Pero Tomov za rješenje svog sukoba sa Danilom, ali je ubrzo umro.

Austrijske vlasti su sa pažnjom pratile sva kretanja ruskog poslanika. Tako navode da je gardijski pukovnik Milošević donio „političku pošiljku“, da je neobično što je Kovaljevski donio čak 7 sanduka crkvenih utvara. Na Cetinju je Kovaljevski dobio orden za nezavisnost Crne Gore, a zatim je obilazio magacine municije u Ostrogu. Kao slavenofil, on je zaista vjerovao u zajedničku akciju Južnih Slovena i Rusije, u stvaranje slovenske federacije na Balkanu sa centrom u Jedrenu ili Sofiji, ako Carigrad ne bi bio osvojen. Međutim, Kovaljevski je bio svjestan da se ustanak u Bosni Hercegovini ne može organizovati, ali se zato taj dio pod turskom vlašću može odsjeći djelovanjem Srbije i Crne Gore. Crna Gora bi tada poslala 6.000 vojnika, dok bi 10.000 branilo njenu teritoriju. Pored toga, Kovaljevski je isticao i ograničenja Crne Gore, a to je barut lošeg kvaliteta, malo artiljerijskih oruđa kojim niko u zemlji nije umio dobro da rukuje, falilo je oružja. Zato je Crnu Goru trebalo dooružavati, i obučiti njene vojne kadrove. Za te potrebe trebalo je poslati nekoliko ruskih oficira. Strategija u ustanku bi bila da Crnogorci zauzmu Gacko, a Srbi Novi Pazar. Jedno krilo ruske vojske bi podržalo njihovo spajanje. Ruska vlada je prihvatila ovaj izvještaj, odobrila 60.000 rubalja i slanje dva oficira, jednog artiljerca, drugog inženjera sa dva crnogorska učenika iz ruskih vojnih škola. To je bio rizičan poduhvat jer Srbija nije prihvatila učešće. Pored toga Kovaljevski je spremao Crnogorce da dočekaju vojsku prema Hercegovini i

Vasojevićima. Akcija je trebalo da počne kada ruska vojska pređe Dunav.⁵¹ Međutim, došlo je jedino do sukoba u Vasojevićima kada je učestvovalo 2.000 Crnogoraca. Na kraju je austrijski i turski pritisak na granicama bio previše opasan da je sam Kovaljevski govorio o nemogućnosti ustanka. Pored toga Mejendorf je zadržao dodijeljenih 60.0000 rubalja, pa čak i godišnju pomoć od 10.000 rubalja kako Crna Gora ne bi dospjela u komplikacije sa Austrijom. To je bio kraj planova o ustanku u Crnoj Gori.⁵² Pored svih želja, nije bilo uslova. Godine 1854. zavladao je velika glad u Crnoj Gori,⁵³ a bila je odranije oslabljena Omer-pašinih pohodima. Već od tada zapažaju se znaci spoljnopoličke preorijentacije.⁵⁴

U vrijeme Pariskog mira, dok su evropske države vraćale Rusiju na rang drugorazredne sile, knjaz Danilo je želio da na Kongresu pokrene pitanje međunarodnog priznanja Crne Gore i da dobije nove teritorije.⁵⁵ Dakle, Crna Gora, pored pritiska diplomatije uspijeva da vodi politiku, koja je rizična, ali koja daje rezultate u borbi za njene nacionalne interese.

Kada se svedu rezultati proruskog politike Crne Gore teško da se može izbjeći određena podudarnost sa odnosom Rusije prema drugim balkanskim narodima. Ipak, u Crnoj Gori je specifična situacija jer su opstanak naroda i stvaranje države direktno

⁵¹ *Isto*, 180, 182–189.

⁵² *Isto*, 197–198.

⁵³ *Isto*, 207.

⁵⁴ T. Nikčević, *n. d.* 212.

⁵⁵ To je učinio memorandumom od maja 1856: 1) da se diplomatskim putem prizna nezavisnost Crne Gore, 2) da se prošire crnogorske granice na račun teritorija u Hercegovini i Albaniji, koje se nalaze pod turskom vlašću, 3) da se granica prema Turskoj utvrdi na način kako je to urađeni i prema Austriji, 4) da se Crnoj Gori ustupi Bar, primorski grad koji se nalazi na njenoj granici. Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš...* 252.

vezani za naklonost Rusije. Kada se prati ruska politika prema Crnoj Gori u doba Nikolaja I, zapažaju se velike razlike u Crnoj Gori u doba Petra I u odnosu na Crnu Goru Petra II i knjaza Danila. To su tri nivoa državnog razvoja Crne Gore koju je pratila jaka podrška ruske vlade u unutrašnjoj i spoljnoj politici. Dovoljno je primijetiti veliku razliku između razjedinjene Crne Gore Petra I koju uništava krvna osveta i plemenska samovolja sa prvim natplemanskim institucijama kratkog trajanja i Crne Gore Petra II u kojoj postoji istinska državna vlast koja pored prehrane stanovništva ima u vidu i ličnu sigurnost, ekonomski razvoj, trgovinu, izgradnju puteva, škola i kulturne potrebe. Petar II je zaista Gospodar Crne Gore. U doba knjaza Danila ovakva državna vlast je samo usavršavana. Ovakav razvoj Crne Gore uslovljen je društvenim razvojem koji ipak ne bi bio dovoljan uslov za stvaranje državne vlasti bez finansijske podrške Rusije. Ona je u doba Nikolaja I bila velikodušna. To je bio dio aktivne politike jačanja uticaja na Balkanu koja je od tridesetih godina do Krimskog rata bila za održavanje mira prema Turskoj i Austriji. Dakle, politiku prema Crnoj Gori treba posmatrati u okviru politike Rusije prema Balkanu koja je opet diktirana politikom prema Turskoj i Austriji. Kao tako mali dio u globalnoj politici Crna Gora je uspjela da izvuče ogromnu korist, istorijski presudnu za njen dalji razvoj.

Zaključak

Tridesetih godina Rusija je jačala svoj protektorat nad Turskom.⁵⁶ Revolucije koje su potresale Evropu tridesetih godina, a posebno revolucija 1848. natjerale su Nikolaja I da odlaže svoj plan o uništenju Osmanske imperije. Sa druge strane strane, loš položaj evropskih sila i ruska pomoć pri gušenju

⁵⁶ Vidi: Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Beograd, 1996. 163–165.

ustanaka (poljski, belgijski, mađarski i u Dunavskim kneževinama) su jačali uvjerenje da će Rusija lako moći da iskoristi svoju nadmoć. Posebno se računalo na savezništvo Austrije i bar neutralnost Pruske i Britanije.⁵⁷ Zajednički istup sa Austrijom protiv vojne intervencije u Crnoj Gori 1853. stvorio je iluziju da će Austrija podržati ruski plan.⁵⁸ Bavarski kancelar je pisao Nikolaju govoreći o njegovoj natčovječanskoj veličini i po zemaljskim i po nebeskim mjerilima. Šef žandarmskog korpusa Benkendorf je zapisao: „Prošlost Rusije bila je zadivljujuća, njena sadašnjost je više nego veličanstvena, a šro se tiče njene budućnosti – ona je viša nego što može da naslika najsmjelija mašta.“ Međutim, veličanstvena sadašnjost Rusije je bila samo privremena i to samo na spoljno-političkom planu u periodu 1849–1852.⁵⁹ Na unutrašnjem planu, kmetstvo je usporavalo razvoj industrije jer nije dozvoljavalo slobodno kretanje radne snage, a ratovi su povećavali budžetski deficit. Tako je za budžet od 200 miliona rubalja deficit od 28 miliona 1849. povećan na 38 miliona 1850. godine. U toku Krimskog rata deficit je bio 800 miliona srebrnih rubalja. Vojska je bila u lošem stanju iako je 42% budžeta išlo na njene potrebe⁶⁰.

⁵⁷ Nikolaj I je posjetio Englesku 1844, dok je na vlasti bio Robert Pil, a ministar spoljnih poslova Aberdin. Sa njima je vodio pregovore prema kojima su se Englezi ponijeli neodređeno. To je pogrešno stvorilo povoljan utisak kod cara. Sa dolaskom Palmerstona i Rasela na vlast Rusija nije imala šta da traži na Carigradu, a Nikolaj I to nije shvatio na vrijeme. V. P. Potemkin, *Historija diplomacije II*, Zagreb, 1951, 376.

⁵⁸ Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš ...*138.

⁵⁹ Potemkin, *n. d.* 382.

⁶⁰ Ruska vojska se odlikovala jedino brojčanom nadmoći sa 825.000 vojnika u odnosu na Englesku sa 140.000, Francusku sa 250.000, Austriju sa 275.000 i Prusku sa 130.000 vojnika. Sava Živanov, *Rusija na prelomu vekova*, Beograd 2002, 88, fusnota.

General Kiseljev je još 1828. imajući u vidu privredno-ekonomsku situaciju upozoravao: „Država bez novca i industrije... može da postane slična kolosu na glinenim nogama.“ Rusija je to i postala.⁶¹

Ruski car Nikolaj I je tada britanskom poslaniku u Petrogradu Hamiltonu Sejmuru izložio plan podjele osmanskog nasleđa. Rusija bi dobila pokroviteljstvo nad Dunavskim kneževinama i Srbijom, u Bugarskoj bi bili stvoreni uslovi za samostalni razvoj. Engleska bi dobila pravo na Krit i Egipat. To je izazvalo paniku među britanskim diplomatama. Krit i Egipat su očigledno bili mala cijena za takav položaj Rusije na moreuzima.⁶²

Rusiji je bilo potrebno da rat, navodno vođen iz religioznih razloga, kao takav opravda u međunarodnoj politici i da privuče u borbu i balkanske narode, uglavnom pravoslavne. Taj front bi sigurno olakšao položaj Rusije u ratu, a nije se isključivala ni engleska inicijativa za stvaranje nezavisnih balkanskih država van ruskog uticaja i očuvanje Osmanskog carstva. Zato je postojao plan o dovođenju Engleske pred svršen čin uz naivno vjerovanje u blagonaklono držanje Pruske i Austrije. Francuska je nakon 1848. bila u dilemi između poštovanja narodnosti i sopstvenih interesa, ali je ovo drugo prevladavalo, pa je išla ka sve većem potiskivanju ruskog uticaja i očuvanje *statusa quo*. Ustanci na Balkanu bi trebalo da počnu čim Rusi pređu rijeku Prut, a dalje bi bili vođeni po ruskim instrukcijama i sa ruskom vojskom. Kao ishod bi se stvorila konfederacija pet država sa sjedištem u Carigradu ili Jedrenama, a pod ruskim okriljem. Crna Gora i Srbija su zauzimale posebno mjesto u tim planovima jer je Kovaljevski poslat u Crnu Goru 1854, a Fonton u Srbiju. Crna Gora je bila značajnija jer su njena nezvanična

⁶¹ S. Živanov, *n. d.* 86–87.

⁶² Raspopović, *n. d.* 160, Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš*, 29–30.

nezavisnost i geografski položaj bili posebno pogodni za organizovanje ustaničke akcije, a vojni potencijal nije bio zanemarljiv.⁶³ Međutim, Austrija je „zadivila svijet svojom nezahvalnošću“ i natjerala Ruse da se povuku iz Dunavskih kneževina. Nepovoljan ishod Krimskog rata je označio političku i fizičku smrt Nikolaja I. Rusija je Pariskim mirom privremeno izgubila uticaj na Balkanu.⁶⁴ Austrija od tada neopravdano živi u strahu od panslavističkih koncepcija ruskog dvora i sopstvenih podanika.⁶⁵ Istina, ruska javnost je pokazivala interesovanje za neke pripadnike balkanskog nacionalnog pokreta, kao predstavnika ilirizma Ljudevita Gaja koji je 1842. putovao u Rusiju.⁶⁶ Panslavizam je kao ideologija postala oslonac ruske politike tek u narednom periodu. Kada je riječ o Nikolaju I to je posljednji ruski monarh koji je pokušao da vodi imperijalističku politiku Petra Velikog i Katarine II isključivo na osnovu zaštite vjerskih prava. Nastupilo je novo doba, u kojem je za feudalizam i samodržavlje bilo sve manje mjesta.

Poslije svega, moramo izdvojiti osnovne osobine i etape ruske politike prema Balkanu u doba Nikolaja I.

Prvi period 1825–1830. je obilježen namjerom Nikolaja I da stvori autonomne kneževine na Balkanu pod vrhovnim sizerenstvom sultana. Ključna riječ u tome je *autonome*, a ne *nezavisne* kneževine. Za to su planirane Srbija i Grčka. Na taj

⁶³ Radoman Jovanović, *Crna Gora i velike sile 1856–1860*, Podgorica 1983, 10–12.

⁶⁴ Čedomir Popov, *Građanska Evropa II, (1770–1871)*, Matica srpska, Novi Sad, 1989, 301–307.

⁶⁵ Panslavističke koncepcije su postojale kod slovenskih podanika u Austriji, ali one nijesu mogle da u revoluciji 1848. nadjačaju uske nacionalne interese i koncepciju o federativnom uređenju Habzburške monarhije. *Isto*, 251–256.

⁶⁶ Aleksej Jelačić, *n. d.* 67.

način car se držao formalno načela legitimnosti, a mogao je kroz politiku prema tim kneževinama da vrši pritisak na Tursku miješajući se u njene unutrašnje probleme. Istovremeno, car je uspio da povрати uticaj Rusije na Balkanu koji su oslabili slijepo sprovedeni principi Svete alijanse. Ruski uticaj je posebno vidan u Srbiji gdje je pružena pomoć u potvrđivanju i proširenju autonomije. Na drugoj strani propuštena je prilika da se naplati pobjeda ruskog oružja. Veliki diplomatski propust je nuđenje autonomije Grčkoj, dok su zapadne sile predvođene Engleskom pripremale grčku nezavisnost. Jačanje uticaja u Bugarskoj i Crnoj Gori je takođe trebalo da poveća pritisak na Portu. Ova prva faza stvaranja uporišta na Balkanu je trebala da posluži glavnom cilju – posrednom ovladavanju Carigradom.

Drugi period (1830–1841) naizgled je najsajjniji period ruske diplomatije, ali je zapravo primjer neopreznosti u globalnoj politici. Uloga Rusije kao zaštitnice Turske nije naišla na podršku velikih sila koje su u tome vidjele prave ciljeve ruske politike. Međutim, taj miroljubivi odnos prema Turskoj se odrazio negativno na dinamiku politike na Balkanu. Nametanje mira prema Turskoj po svaku cijenu je rezultiralo slabljenjem i gubitkom uticaja u Srbiji. Ni u ostalim zemljama ovakva politika nije naišla na odobravanje. Tako su bugarski ustanci 30-ih godina ostali van interesa Rusije, a težnje crnogorskog vladike, Petra II Petrovića, da proširi teritoriju na račun Turske su ignorisane. U teškim okolnostima u Osmanskom carstvu, Rusija je nametala mir i time nije pokazala razumijevanje za nacionalne potrebe balkanskih naroda kočeći njihove akcije za promjenu. Na kraju, Rusija je izigrana i izgubila je protektorat nad Turskom.

Treći period (1841–1849) je u velikoj mjeri povratak na tradicionalnu politiku Rusije prema Turskoj. Vidjevši da Carigrad ne može dobiti diplomatskim putem, Nikolaj I je želio da to uradi silom. Ipak, revolucionarna zbivanja mu to ne

dozvoljavaju, a za vojnu akciju je trebao bar prećutnu saglasnost ostalih sila ili neutralnost. U odnosu prema Balkanu, Rusija se nije mnogo promijenila. Ona želi da sačuva mir, samo sada iz drugog razloga: ne više iz obzira prema Turskoj, nego u strahu od revolucionarnih zbivanja i kao pokušaj da se približi zapadnim silama, posebno Engleskoj. Dakle, promjena ruske politike je samo na globalnom, a ne i na balkanskom nivou, ali motivi zbog kojih je vođena su različiti.

Četvrti period (1849–1855) čine dvije uzročno povezane faze: prva kada je Nikolaj I kao borac protiv revolucije slavijen širom Evrope na reakcionarnim dvorovima, a druga kada se odlučuje da riješi Istočno pitanje i postane gospodar Carigrada. Tada Rusija oštrije istupa za interese balkanskih naroda, stvaraju se planovi o stvaranju balkanske federacije. Car je gajio ozbiljne nade u opšti ustanak Srba, Crnogoraca, Grka i Bugara, ali je realno mogao dobiti samo manje akcije Bugara i Grka. Ono što se pokazalo kao kamen spoticanja ruske politike je Austrija, koja upravo sve ovo vrijeme stiče reputaciju protivnika ruskog uticaja na Balkanu.

Ruska politika je sadržala snažnu ličnu notu. Zato je u njoj bilo manje oscilacija, ali i više grešaka koje su proizvod loših procjena i autokratskog načina donošenja odluka. Pred očima Nikolaja I je bila slika hrišćanskog Carigrada i sve je potčinio tome. Na sreću balkanskih naroda oni su trebali da postanu sredstvo za ostvarenje tog cilja. Tako, Rusija stvara prvu državnu upravu u Grčkoj i Crnoj Gori, garantuje samostalnost Srbije, stvara osnove za samostalnost Bugarske. Negativni ton svemu daje pretjerano miješanje u unutrašnje poslove svojih štićenika. To je osobena crta apsolutičkog vladanja kojim se želi sve imati pod kontrolom.

Pariski mir je bio putokaz ka načelu – „Balkan balkanskim narodima“ odnosno saradnji balkanskih naroda u jednom velikom oslobodilačkom ratu. Nažalost, proći će i više od pola

vijeka prije nego se stvore uslovi da uski nacionalni interesi za kratko budu potčinjeni zajedničkim i to neće biti bez posljedica za dalji razvoj Balkana.

Literatura:

Monografije:

- Ž. Andrijašević – Š. Rastoder, *Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003*, Podgorica 2003.
- Jurij Bičkov, *Rusko-crnogorski odnosi – istorija i savremenost*, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/petrovici_xviii_vi_jek/rusko_crnogorski_odnosi_jurij_bickov.htm
- Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda, IV*, Cetinje – Podgorica, 2009.
- Aleksej Jelačić, *Rusija i Balkan*, Beograd 1940,
- Radoman Jovanović, *Crna Gora i velike sile 1856-1860*, Podgorica 1983.
- Ričard Klog, *Istorija Grčke Novog doba*, Clio, Beograd 2000,
- Dušan Lekić, *Spoljna politika Petra I Petrovića Njegoša (1784–1830)*, Narodna knjiga, Cetinje 1950.
- Jevto Milović, *Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu*, Podgorica 1984.
- Tomica Nikčević, *Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku (otpor stvaranju države)*, Istorijski institut Crne Gore – Centar za kulturu Nikšić, Podgorica – Nikšić, 1999.
- Branko Pavićević, *Danilo I Petrović Njegoš, knjaz crnogorski i brdski 1851–1860*, Beograd, 1990.
- Branko Pavićević, *Istorija Crne Gore, knjiga 4, tom 1, Sazdanje i učvršćivanje crnogorske nacionalne države (1796–1878)*, Podgorica, 2004.
- Đoko Pejović, *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, Beograd, 1981,
- Čedomir Popov, *Građanska Evropa II (1770–1871)*, Matica srpska, Novi Sad, 1989.

-
- D. Popov, I. Božilov, C. Georgijeva, K. Kosev, A. Pantev, I. Baeva, *Istorija Bugarske*, Beograd, 2008.
 - Nikola B. Popović, *Srbija i carska Rusija*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
 - Petar Popović, *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, Beograd, 1951, 86-107.
 - Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Beograd 1996.
 - Vasilj Popović, *Evropa i srpsko pitanje*, Beograd 1940.
 - V. P. Potemkin, *Historija diplomacije II*, Zagreb, 1951.
 - Radoslav M. Raspopović, *Diplomatija Crne Gore 1711–1918*, Podgorica – Beograd, 1996.
 - Sava Živanov, *Rusija na prelomu vekova*, Beograd 2002.
 - Нил Попов, Россия и Сербія I (до устава 1839. года), Москва, 1869, www.promacedonia.org/np/index.htm

Separati i članci:

- Бокова, В. Тайная миссия подполковника Я. Н. Озерецковского, *Российский архив*, Том XII. Москва 2003, 304–306. http://www.runivers.ru/new_htmlreader/?book=5604&chapter=84046
- Цветкова Б. А. Турецкие документы по истории болгаро-русских отношений в XIX в, *Восточные источники по истории народов юго - восточной и центральной Европы*. Т. 3. М. Институт Востоковедения. 1974. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Bulgarien/XIX/1800-1820/Dokum_russ_bolg_otn/pred.phtml?id
- О. В. Василенко, О помощи России в создании независимого греческого государства (1829–1831 гг), *Новая и новейшая история*, № 3. 1959. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/XIX/1820-1840/Pomos_Rossii_1829_31/text.htm
- Ковалевский Е. П Путевые записки о славянских землях, *Русская беседа*, № 5, 1858 http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1840-1860/Kovalevskij_E_P/text2.phtml?id=11195
- Николай Троицкий, Россия в XIX веке: Курс лекций - Николаевская Россия: Внешняя политика, [preuzeto sa http://scepsis.net/library/id_1449.html](http://scepsis.net/library/id_1449.html)